

СПЕЦИФІКА РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день будь-яка банківська операція неможлива без ризику. Особливе значення серед ризиків займає кредитний, оскільки кредитування залишається традиційним та найбільш динамічним видом банківських операцій. Тому для комерційного банку найважливішим завданням є попередження ризику та його зниження до мінімального рівня, а не уникнення ризику взагалі. Для банківських установ кредитний ризик є найпоширенішим, і він являє собою суму заборгованостей по банківських позичках та суму заборгованостей клієнтів по інших угодах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність досліджуваної проблематики підтверджується значною кількістю наукових праць, присвячених банківським ризикам, в яких з різною мірою повноти висвітлені основні аспекти їх сутнісного розуміння та управління ними. Так, такими питаннями займалися такі вчені: Белоглазова Г. [3], Вітлінський В. [4], Владичин У. [5], Граділь А. [8], Прокопенко І. [12] та інші. Можна зазначити, що в дослідженнях як українських так і іноземних науковців питання, пов'язані із формуванням методів оцінки кредитного ризику та управління ним, пов'язані з теорією ризику висвітлені в достатній мірі, однак на сьогодні досі немає єдиної точки зору відносно трактування його сутності.

Формулювання завдання дослідження. Завдання дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні процесу банківського кредитування та узагальненні категорії «кредитний ризик банку».

Виклад основного матеріалу. Ризик, як історична категорія виник на зорі цивілізації – тоді коли у людини з'явилось усвідомлення щодо виникнення несприятливих ситуацій. Більшість істориків стверджують, що в XVI-XVII століттях, в епоху великих географічних відкриттів і морських подорожей, прибутки від торгівельних операцій були величезними і прямо пропорційними ступеню ризику.

Наукові уявлення щодо ризику склалися поетапно. Це явище почали вивчати науковці галузі економіки, статистики, математики, права та ін. Теоретичні дослідження і практика переконують, що ризик досить широке поняття, це - специфічний предмет наукового дослідження, що має свій статус. Щоб дати обґрунтоване визначення ризику, спочатку необхідно з'ясувати, що він являє собою у фінансово-економічній сфері.

Об'єктивність ризику у фінансово-економічній сфері ґрунтується на тому, що він існує через об'єктивні, притаманні економіці категорії конфліктності, невизначеності, розпливчастості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання та прийняття управлінських рішень.

Суб'єктивність ризику зумовлюється тим, що в економіці діють реальні люди зі своїм досвідом, психологією, інтересами, смаками, схильністю чи не схильністю до ризику.

Можна виділити основні постулати стосовно ризику [5, 8, 9, 12]:

- всеосяжність ризику;
- ризиком обтяжені передбачення, прогнози;
- ризик виникає в процесах ціле покладання, оцінювання;
- ризик необхідно кількісно вимірювати і оцінювати;
- структура та міра ризику діалектично змінюється в часі під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовища, дії низки об'єктивних і суб'єктивних чинників.
- вимірювання ризику ґрунтується на загальнометодологічних положеннях теорії вимірювання, яка складає фундамент будь-яких вимірювань.

На основі викладених постулатів можна узагальнити визначення ризику.

Ризик - це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно і якісно визначити імовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети.

Ми можемо приймати рішення, що зменшують ризик, але повністю виключити економічний ризик неможливо. Отже, економічна діяльність в умовах ринку без ризику неможлива. При цьому стоїть основне завдання керувати ризиком, зведення його до мінімуму.

Кредитний ризик є підвидом ризику і проблемність трактування його поняття в сучасній економічній думці зумовлена різними науковими підходами щодо його визначення. Здебільшого суть підмінюється причиною його виникнення, тобто трактування здійснюється у відповідності до обставин та чинників, які призводять до втрат банку. Дане поняття ототожнюють з невизначеністю, можливістю зазнати збитки, не отримати запланованого доходу або не одержати прибутку. Звичайно, зазначені ознаки частково пов'язані із ризиком, однак не розкривають його сутності в повній мірі. Тому для того, щоб дати правильне визначення поняття «кредитний ризик» необхідно проаналізувати джерела його виникнення.

Поява кредитного ризику може бути зумовлена низкою факторів. Це можуть бути як екзогенні, так й ендегенні фактори. Проте, на деякі причини виникнення кредитного ризику не впливають ні дії працівників і стан конкретного банку, ні дії позичальників. Можливість ефективно впливати на зовнішні фактори є обмеженою, хоча вчасними діями банк може в деякій мірі зменшити їх вплив і запобігти великим втратам. Велику увагу слід зосередити на управлінні кредитним ризиком, використовуючи важелі внутрішньої політики банку.

Так, причиною виникнення кредитного ризику можуть бути кон'юнктурні коливаннями на ринку, в тому числі такі, що пов'язані з економічним розвитком, державним регулюванням економіки та ін. Крім того, кредитний ризик може бути зумовлений епізодичними випадковими чи стихійними подіями, які впливають на процес банківської діяльності та кон'юнктуру ринку банківських послуг.

Більшість банків України до недавнього часу при оцінці кредитного ризику враховували лише одне з можливих зовнішніх джерел – фінансові можливості позичальника. Практика показала, що дуже багато позичальників не повертають кредити не тому, що не мають можливості, а тому, що не бажають цього робити. У таких випадках банк змушений подавати до суду і може зіткнутися з проблемою невірної укладеної кредитної угоди. І тут банк може зіткнутися ще з однією неприємністю. Суд може відмовити йому в задоволенні позову з причини недосконалого складання і оформлення кредитного договору. До речі, це саме стосується й інших юридичних угод, які укладаються в процесі кредитування (договір застави, гарантійний лист, договір страхування). Все це свідчить про те, що при оцінці ризику за конкретною кредитною угодою конче необхідно враховувати юридичний ризик [5, с.66].

Таблиця 1

Характеристика джерел кредитного ризику*

Група ризику	Вид ризику	Характеристика джерела
Зовнішні ризики	Ризик, пов'язаний з позичальником, страховиком, гарантом	
	Об'єктивний (фінансовий)	Неспроможність виконати зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень або від продажу активів
	Суб'єктивний (репутації)	Репутація в діловому світі, відповідальність і готовність виконати зобов'язання

Продовження таблиці 1

	Юридичний	Недоліки в складанні та оформленні кредитної угоди, гарантійного листа, договору страхування
	Ризик, пов'язаний з предметом застави	
	Загибелі	Загибель предмета застави
	Юридичний	Недоліки в складанні та оформленні договору застави
	Ліквідності	Неможливість реалізації предмета застави
	Кон'юнктурний	Знецінення застави на протязі дії кредитної угоди
	Ризик, пов'язаний із зовнішнім до банку середовищем	
	Форс-мажорний ризик	Ризики стихійних лих: землетруси, повені, катастрофи, смерчі; а також страйки, військові дії
	Ризики операційного середовища	Ризики держави: політичні, економічні (наприклад, зміна податкового законодавства), нормативно-правові, ризики конкуренції
Внутрішні ризики	Ризики управління	Неефективна організація кредитного процесу
		Невміння керівництва приймати раціональні рішення
		Помилки, зловживання та шахрайство персоналу

*Узагальнено на основі джерела №5

Проблеми із неповерненням боргу не виникають несподівано, вони зумовлюються певними причинами та тенденціями, які є своєрідними «індикаторами» майбутніх загроз.

Головними причинами банкрутства позичальників є: недосконале управління, неможливість правильно реагувати на зміни умов ринків і конкуренцію, відсутність ефективних систем управлінської інформації, перебільшення власних можливостей та ін. А ознаки банкрутства можна поділити на 2 групи:

1. Критерії та показники, значення яких свідчать про те, що у позичальника в майбутньому можуть виникнути фінансові труднощі, проте якщо вчасно вжити заходів ситуація стабілізується: втрата ключових співробітників апарата управління; вимушені простої та періодичні порушення ритмічності виробничо-технічного процесу; втрата ключових партнерів та ін.

2. Критерії та показники, негативна динаміка яких свідчить про близьке наближення до банкрутства: постійне скорочення обсягів виробленої продукції; перевищення певного критичного рівня простроченої кредиторської заборгованості; стійке падіння ринкової вартості підприємства та чітка тенденція невчасного виконання зобов'язань перед кредиторами й акціонерами; тенденції несприятливих змін фінансових коефіцієнтів; тощо.

Таблиця 2

Підходи науковців до визначення поняття «кредитний ризик банку»*

Автори	Визначення
В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус [9]	Це - невпевненість кредитора в тому, що боржник буде спроможним і матиме наміри виконати свої зобов'язання відповідно до термінів та умов кредитної угоди
Ж. Голодова [7, с. 272]	Це - ризик несплати позичальником основної суми боргу та процентів, які належать кредитору в обумовлений в кредитному договорі термін, що призводить до зниження вартості кредитного портфелю банку
У. Владичин [5, с. 357]	Це - ймовірність несплати позичальником основного боргу та процентів за користування кредитом у строки, визначеними у кредитному договорі
О. Костюченко [11, с. 57]	Це - ризик виникнення в кредитній організації збитків внаслідок невиконання, невчасного виконання чи неповного виконання боржником фінансових обов'язків перед кредитною організацією відповідно до умов договору
Є. Жарковська [10, с. 355]	Це - нездатність чи небажання партнера діяти у відповідності із умовами договору
Г. Белоглазова [3, с. 246]	Це - ймовірність повного або часткового невиконання позичальником основних умов кредитного договору. Складається із ризику невиконання проценту по позиції та ризику неповернення основної суми боргу (в тому числі по причині незадовільної якості забезпечення по кредиту)
І.Ф. Прокопенко [12, с. 151]	Це - можливе падіння прибутку банку і навіть втрата частини його акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальників погашати й обслуговувати борг
А.І. Граділь [8]	Це - ризик схильності до втрат, якщо контрагент по угоді не виконує своїх зобов'язань у відповідний термін
В. Вітлінський [4, с. 29]	Це - сукупність ймовірнісних, небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе зобов'язань і при цьому не вдасться скористатись наявними засобами захисту

*Узагальнено на основі джерел №3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12

Проте для банків «сигналами далекого сповіщення», що свідчать про неблагополуччя позичальника, є: скорочення оборотів коштів на рахунках, прохання відстрочити виплати по раніше пролонгованих позиках (після другої пролонгації, як показує практика, кредит треба негайно переводити в розряд проблемних), активність, що зросла в управлінні рахунком; постійне використання клієнтом овердрафту на граничному рівні; систематичне перевищення лімітів кредитування; труднощі погашення позики: затримки з сплатою процентів або основної суми боргу.

Однією з причин виникнення кредитного ризику є також нездатність позичальника до створення майбутнього грошового потоку в зв'язку з непередбаченими несприятливими змінами в діловому, економічному і (чи) політичному оточенні, в якому він знаходиться.

Причиною виникнення кредитного ризику є також невпевненість в майбутній вартості і якості (ліквідності і можливості продажу на ринку) застави під кредит. Тобто

наявність у позичальника власного ліквідного майна є обов'язковою. Кредитний ризик зменшується, якщо вартість майна більша від суми кредиту.

Як бачимо, причин виникнення кредиту безліч. Всі вони так чи інакше пов'язані як з діяльністю банку, зокрема кредитною політикою, яку він провадить, так і з діяльністю тих, кому довіряються кошти, тобто позичальниками.

Після розгляду джерел виникнення кредитного ризику можна перейти до визначення його поняття.

Аналізуючи наведені визначення, можна простежити, що вони всі між собою подібні і мають одну сутність. Проте, думки науковців можна розділити за напрямками: одні з них вважають, що кредитний ризик – це невпевненість кредитора у позичальнику, а інші, що це ймовірнісна подія з боку позичальника. Зрозуміло, що обидві групи праві, адже кредитний ризик є двостороннім, і причиною його виникнення можуть бути невірні дії кожної зі сторін: як позичальника, так і самого кредитора. Наслідки кредитного ризику також є негативними для обох сторін: для банку – втрата коштів та неотримання доходу, для позичальника – втрата заставного майна та можливо банкрутство.

Проаналізувавши нормативні документи, можна виділити два трактування терміна «кредитний ризик». У Положенні Національного банку України «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями» кредитний ризик трактується як «ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься» [2]. Ширше визначення кредитних ризиків наведене у методичних вказівках Національного банку України з інспектування банків «Система кількісної оцінки ризиків»: кредитний ризик – це «наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови» [1].

Дослідження категорії кредитного ризику потребує наведення його визначення з точки зору Базельського комітету. В Принципах управління кредитним ризиком він визначений як «...можливість того, що позичальник банку або контрагент не зможе виконати свої зобов'язання з раніше досягнутими умовами» [14]. У другій редакції Базельських угод (Базель II) кредитний ризик характеризується як ризик втрат, що виникає внаслідок дефолту у кредитора або контрагента [13]. Слід зауважити, що Базельський комітет, визначаючи кредитний ризик, визначає як джерело його виникнення, насамперед, кредитування, але враховує ризик невиконання зобов'язань контрагента за іншими операціями. Також його визначення пов'язують з втратами внаслідок дефолту контрагента.

Кредитний ризик банку властивий не лише для кредитних операцій, але й для операцій з цінними паперами. Його виникнення пов'язане з будь-якою операцією банку з надання коштів, взяття зобов'язання про їх надання, інвестування коштів, незалежно від того, де вона відображається – на балансі чи поза балансом. Банки потребують як управління кредитними ризиками, що притаманні портфелю активів в цілому, так і ризиками, що притаманні окремим кредитам або операціям. Метою управління кредитними ризиками для потреб дотримання законодавства є максимізація рівня регулювання ризиків повернення кредитів шляхом підтримання кредитних ризиків потенційних втрат в прийнятних межах.

Такий підхід розширює коло кредитного ризику і зазначає його присутність під час здійснення пасивних (депозитних) операцій. Це означає, що клієнт, який вкладає кошти в банк, є свого роду кредитором для банку. І для клієнта також існує кредитний ризик, тобто ризик того, що банк виявиться неспроможним виконати свої зобов'язання перед клієнтом у визначений час у повному обсязі [9, с. 319 - 320].

Таким чином, на основі аналізу підходів щодо трактування кредитного ризику, та із врахуванням факторів, які впливають на можливість його виникнення, можна

узагальнити тлумачення даної категорії. Кредитний ризик – подія, що має імовірнісний характер, може мати вартісний вимір і настає в результаті повного чи часткового не виконання позичальником зобов'язань в силу дії зовнішніх та внутрішніх факторів, в результаті чого кредитор недоотримає запланований рівень дохідності від здійсненої операції.

Висновки. Розвиток ринкових економічних відносин тісно пов'язаний із розвитком інструментів управління банківською діяльністю. Процес кредитування є основним видом банківської діяльності, невід'ємною складовою якої виступає кредитний ризик. Поняття кредитного ризику слід розглядати як об'єкт управління сучасної системи кредитування. Актуальність досліджуваної тематики та безперервний процес розвитку інтеграційних процесів доводить необхідність подальших досліджень та формування механізмів регулювання кредитним ризиком.

Анотація

Стаття присвячена теоретичному дослідженню категорій банківського кредитування. Розглянуто сутнісні поняття ризику та кредитного ризику банку. Охарактеризовано фактори впливу та джерела виникнення кредитного ризику. Удосконалено тлумачення категорії «кредитний ризик».

Ключові слова: ризик, кредитний ризик, фактори кредитного ризику, ознаки банкрутства, джерела кредитного ризику.

Аннотация

Статья посвящена теоретическому исследованию категорий банковского кредитования. Рассмотрены сущностные понятия риска и кредитного риска банка. Охарактеризованы факторы влияния и источника возникновения кредитного риска. Усовершенствовано толкование категории «кредитный риск».

Ключевые слова: риск, кредитный риск, факторы кредитного риска, признаки банкротства, источника кредитного риска.

Summary

The article is sanctified to theoretical research of categories of the bank crediting. The concepts of risk and credit risk of bank are considered. The factors of influence and source of origin of credit risk are described. Interpretation of category credit risk is improved.

Keywords: risk, credit risk, credit risk, sign of bankruptcy, source of credit risk factors.

Список використаних джерел:

1. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [Електронний ресурс] : вказівки, затверджені Правлінням НБУ від 15.03.2004 № 104. - Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>. - Назва з домашньої сторінки Інтернету.
2. Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс] : Положення, затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279. - Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v8184500-08. - Назва з домашньої сторінки Інтернету.
3. Белоглазова Г.Н. Банковское дело [Текст] : Учебник / Под ред. Г.Н. Белоглазовой. - 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 592 с.
4. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб [Текст] / В.В. Вітлінський і ін. - К.: Т-во «Знання», 2000. - 251 с.
5. Владичин У.В. Банківське кредитування [Текст] : навч. посіб / У.В. Владичин, С.К. Реверчук. - К. : Атака, 2008. - 648с.

6. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності [Текст] / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко - Київ: КНЕУ, 2003, 599 с.
7. Голодова Ж.Г. Финансы и кредит : Учеб. пособие [Текст] / Ж.Г. Голодова - М.: ИНФРА-М, 2009. - 448 с.
8. Граділь А. І. Фінансові ризики у банківській діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.е.н. : спец. 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит" [Текст] / А. І. Граділь. - Харків : ХНУ, 2006. – 20 с.
9. Грушко В. І. Управління фінансовими ризиками [Текст] / В. І. Грушко, О. І. Пилипченко, Р. В. Пікус. – Київ : Інститут економіки та права «Крок», 2000. - 168 с.
10. Жарковская Е.П. Банковское дело [Текст] / Е.П. Жарковская - М.: Омега-Л, 2006. - 452 с.
11. Костюченко О.А. Банківське право України. Підручник: 3-тє вид. [Текст] / О.А. Костюченко. - К. Вид-во А,С,К,, 2003. - 928 с.
12. Прокопенко І. Ф. Основи банківської справи: Навчальний посібник / І.Ф. Прокопенко. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 410 с.
13. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: Revised Framework – Comprehensive Version [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>. - Назва з домашньої сторінки Інтернету.
14. Principles for the Management of Credit Risk [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>. - Назва з домашньої сторінки Інтернету.